

Wojciech Popiołek

Umorzenie udziałów i akcji w kodeksie spółek handlowych

1. Problematyka umorzenia udziałów i akcji, lakonicznie uregulowana w przepisach kodeksu handlowego, stanowiła przedmiot dosyć ożywionej dyskusji w literaturze, a także kilku wypowiedzi Sądu Najwyższego. Umorzenie bowiem, wobec wielości celów, jakie można osiągnąć przy jego wykorzystaniu¹, stało się instytucją często stosowaną w praktyce. Stąd zrozumiałe zainteresowanie doktryny i stosunkowo obfite, jak na polskie warunki, orzecznictwo. Dyskusja ujawniła szereg wątpliwości co do interpretacji odpowiednich przepisów k.h. Kontrowersje dotyczyły tak kwestii szczegółowych (np. zasady ustalania odpłatności za umarżane udziały/akcje), jak i zagadnień o charakterze podstawowym (np. charakter prawny umorzenia, dopuszczalność tzw. umorzenia przymusowego). W niektórych kwestiach osiągnięto zgodność poglądów, inne zaś pozostały nie rozstrzygnięte.

---

¹ Zob. np. A. K o c h, *Przesłanki i sposoby umorzenia udziałów w spółce z o.o.*, „Rejent” 1995, z. 2, s. 45 i n.; A. J a m r ó g, *Umorzenie udziałów w spółce z ograniczoną odpowiedzialnością* [w:] *Księga Pamiątkowa ku czci Profesora Stanisława Włodyki, Studia z prawa gospodarczego i handlowego*, Kraków 1996, s. 186 i n.; C. W i ś n i e w s k i, *Umorzenie udziałów w spółce z ograniczoną odpowiedzialnością*, „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego” 1991, z. 8-9, s. 142 i n.; R. C z e r n i a w s k i, *Kodeks spółek handlowych. Przepisy o spółce akcyjnej. Komentarz*, Warszawa 2001, s. 220.

2. Jednym z celów nowej regulacji problematyki spółek handlowych – kodeksu spółek handlowych² jest – jak podkreślają Autorzy jego projektu³ – jednoznaczne rozstrzygnięcie różnych kwestii, które dotychczas, wobec niewystarczającej regulacji k.h., były przedmiotem kontrowersji i wątpliwości. Dotyczy to także instytucji umorzenia. Wypada zatem zaprezentować przyjęte w k.s.h. w odniesieniu do tej instytucji najistotniejsze rozwiązania⁴, właśnie w celu ustalenia i oceny, na ile realizują one postulat jasnego i kompleksowego uregulowania umorzenia⁵. Próba dokonania takiej, z natury rzeczy pobieżnej i niepełnej, oceny stanowi przedmiot niniejszego opracowania.

3. Umorzenie udziału/akcji – wedle dosyć zgodnego poglądu doktryny – polega na unicestwieniu praw udziałowych związanych z udziałem/akcją jako ułamkową częścią kapitału zakładowego, wynikającym albo z odpowiedniego obniżenia tego kapitału⁶, albo ze zmniejszenia liczby udziałów/akcji przy zachowaniu na nie zmienionym poziomie kapitału. Umorzenie

---

² Ustawa z dnia 15 września 2000 r. – Kodeks spółek handlowych (Dz.U. Nr 94, poz. 1037); dalej cyt. jako kodeks.

³ Zob. uzasadnienie projektu kodeksu, Druk sejmowy nr 1687. Por nadto np. S. S o ł t y s i n s k i, *Kodeks spółek handlowych (podstawowe założenia)*, „Państwo i Prawo” 2000, z. 11, s. 3 i n.; A. S z u m a n s k i, *Nowe polskie prawo spółek handlowych*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2001, z. 1, s. 1 i n.

⁴ Zakres niniejszego opracowania uniemożliwia zaprezentowania całości uregulowań k.s.h. odnoszących się do umorzenia udziałów i akcji.

⁵ Wypada zauważyć, że już w toku prac nad tekstem kodeksu w Sejmie ujawniły się liczne wątpliwości, w następstwie których niektóre z wcześniej proponowanych rozwiązań uległy zmianie.

⁶ Kodeks spółek handlowych wymaga w przypadku umorzenia akcji, odmiennie niż to przewidywał kodeks handlowy (por. art. 363 § 2 k.h.), zawsze obniżenia kapitału, por. art. 360 § 1 zd. 1 kodeksu; wyrażony w literaturze odmienny pogląd nie wydaje się uzasadniony (por. S. W ł o d y k a, *Sposoby umarzania akcji według kodeksu spółek handlowych*, „Prawo papierów wartościowych” 2001, z. 2, s. 8 i n.; nadto A. K i d y b a, *Kodeks spółek handlowych. Objasnienia*, Kraków 2001, s. 569), gdyż opiera się on na błędnym utożsamieniu konsekwencji umorzenia akcji w strukturze kapitału (zniesienie określonej liczby akcji jako części ułamkowych kapitału) ze źródłem finansowania „wynagrodzenia” przypadającego akcjonariuszowi w zamian za umorzone akcje. Niejako „substytutem” umorzenia z czystego zysku jest przewidziane w kodeksie. wyłączenie obowiązku zastosowania wymogów art. 456, odnoszących się do obniżenia kapitału (wymóg przeprowadzenia tzw. postępowania konwokacyjnego i zaspokojenia lub zabezpieczenia wierzycieli sprzeciwiających się obniżeniu), w przypadku wskazanym w art. 360 § 2 pkt. 2 kodeksu.

zatem jest sposobem zakończenia bytu prawnego udziału/akcji, z czym wiąże się definitywne unicestwienie praw i obowiązków majątkowych oraz korporacyjnych przysługujących współnikowi/akcjonariuszowi z tytułu uczestnictwa w spółce. Pomijając w tym opracowaniu kwestię charakteru prawnego zdarzenia, którego skutkiem jest umorzenie⁷, wypada rozpocząć od stwierdzenia, że wedle przepisów k.h. umorzenie dopuszczalne było tylko wówczas, gdy przewidziane zostało w umowie spółki albo statucie (art. 193 § 1 i art. 363 § 1 k.h.). Tę konieczną przesłankę umorzenia przewiduje także kodeks (art. 199 § 1 zd.1 i art. 359 § 1 zd.1). Pod rządem jego przepisów pozostaje również aktualne stanowisko, iż umorzenie udziałów i akcji jest możliwe, jeżeli zostało przewidziane w umowie (statucie) spółki⁸, chociażby zawarte tam uregulowanie ograniczało się do stwierdzenia dopuszczalności umorzenia, nie wskazując ani jego przesłanek ani trybu (z tym, że wobec jednoznacznych stwierdzeń przepisów art. 199 § 1 zd. 3 i § 4 zd. 2 oraz art. 359 § 1 zd. 3 i § 6 kodeksu dotyczyć to może tylko

---

⁷ W literaturze przedmiotu zagadnienie należało – pod rządami k.h. – do spornych; wedle jednych zdarzeniem prowadzącym do umorzenia jest akt jednostronny spółki (zob. np. W. Pyziół, A. Szumański, I. Weiss, *Prawo spółek*, Bydgoszcz 1998, s. 590; C. Wiśniewski, *Umorzenie...*, s. 143; K. Skawińczuk, *Podwyższenie i obniżenie kapitału zakładowego w spółkach z o.o.*, Kraków 1998, s. 144), wedle innych akt jednostronny współnika (zob. np. A. Jamróg, *Umorzenie...*, s. 193), wreszcie nie brak autorów uznających to zdarzenie, przynajmniej w niektórych przypadkach, za umowę między spółką a współnikiem. Można jak sądzę stwierdzić, że instytucja umorzenia ma zawsze charakter umowny w tym znaczeniu, że jego zastosowanie wymaga zgody współników wyrażonej w umowie/statucie spółki, tak też A. Kidyba, *Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością. Komentarz*, Warszawa 2001, s. 367. Por. też tak m.in. C. Wiśniewski, *Umorzenie...*, s. 143, W. Pyziół, A. Szumański, I. Weiss, *Prawo...*, s. 590; zob. też orzeczenie SN z dnia 9 stycznia 1998 r. III CKN 302/97, „Przegląd Prawa Handlowego” 1998, z. 11, s. 42 i n.; tamże glosa M. Litwińskiego; orzeczenie SN z dnia 22 kwietnia 1999 r. II CKN 266/98, OSN 2000, z. 1, poz. 5; nadto OSP 2000, poz. 64, glosa J. Frąckowiaka, s. 213 i n.

⁸ Wypada zauważyć, że pogląd, iż nabycie udziałów/akcji przez spółkę w celu umorzenia powinno być poprzedzone odpowiednią zmianą umowy spółki/statutu (o dopuszczalności umorzenia), wyrażony został także, pod rządami przepisów k.h., m.in. w orzeczeniu Sądu Najwyższego z dnia 6 października 1998 r. II CKN 291/98 (opubl. np. „Prawo Spółek” 1999, z. 6, s. 55 i n.). W rozważanej tu kwestii wyrażano także pogląd odmienny, tak np. Z.J. Roszewski, „Prawo Spółek” 1999, z. 6, s. 57; inaczej jednak, już pod rządami k.s.h., P. Orlik, *Umorzenie udziałów w spółce z o.o. w kodeksie spółek handlowych*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2001, z. 2, s. 7.

umorzenia dobrowolnego). To stwierdzenie odnosi się także do umorzenia akcji, chociaż art. 304 § 2 pkt. 3 kodeksu powtarza uregulowanie art. 309 § 2 k.h., wedle którego w statucie – pod rygorem bezskuteczności wobec spółki⁹ – należało zamieścić postanowienia dotyczące „warunków i sposobu umorzenia akcji”.

4. Przepisy k.h. nie regulują trybu umarzania udziałów (akcji), ograniczając się tylko do wskazania obligatoryjnych źródeł pokrycia uszczerbku w kapitale wynikającego z umorzenia. Umorzenie bowiem, polegające na unicestwieniu praw udziałowych związanych z udziałem (akcją) jako ułamkową częścią kapitału zakładowego, wymaga „sfinansowania” czyli odpowiedniego zmniejszenia odpowiadającej wartości nominalnej umorzonych udziałów (akcji) pozycji w pasywach bilansu spółki. Dlatego też umorzenie udziałów (akcji) połączone jest albo z odpowiednim (o sumę wartości nominalnych umarzanych udziałów/akcji) obniżeniem kapitału zakładowego albo odpowiednim pomniejszeniem „czystego zysku” nie powodującym obniżenia kapitału (co dotyczy tylko udziałów).

Pod rządami k.h. zatem tryb umorzenia udziałów (akcji) mogła, bardziej lub mniej szczegółowo, regulować umowa (statut) spółki. Jeżeli takiego uregulowania było brak, to przyjmowano zgodnie, że decyzja co do terminu i trybu umorzenia należy do zgromadzenia wspólników (walnego zgromadzenia akcjonariuszy).

Przepisy kodeksu przewidują natomiast trzy tryby umorzenia udziałów/akcji¹⁰ (pomijając szczególnie przypadek opisany w art. 363 § 5¹¹):

---

⁹ Sankcja ta sprowadza się do tego, że bez uregulowania kwestii umorzenia w statucie akcjonariusz nie może skutecznie żądać od spółki umorzenia jego akcji, zob. też A. K o n d r a c k a, *Charakter prawny akcji*, Białystok 1999, s. 148; Z. J. R o s z e w s k i, *Glosa do wyroku SA w Warszawie z dnia 30.12. 1998 r. I ACa 913/98*, „Prawo Spółek” 1999, z. 10, s. 52. Por. też I. K n u r o w s k a, *Możliwości wyłączenia akcjonariusza ze spółki akcyjnej*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2001, z. 4, s. 31; J. J a c y s z y n, S. K r z e ś, E. M a r s z a ł k o w s k a - K r z e ś, *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, Warszawa 2001, s. 458.

¹⁰ Wypada zauważyć, że wyróżnianie trzech rodzajów umorzenia jest o tyle niecisłe, że art. 199 § 1 zd. 2 oraz art. 359 § 1 zd. 2 kodeksu wskazują wyraźnie, poprzez użycie alternatywy rozłącznej, tylko dwa rodzaje umorzenia: dobrowolne i przymusowe. Umorzenie automatyczne jest raczej szczególnym rodzajem umorzenia przymusowego, charakteryzującym się tym, że dochodzi ono do skutku nie z mocy uchwały zgromadzenia. Por. też I. K n u r o w s k a, *Możliwości*, s. 31.

¹¹ I ten przypadek nie stanowi szczególnego „rodzaju” umorzenia. Chodzi tu zawsze o umorzenie akcji własnych (przy czym obojętne jest, w jaki sposób weszły one w skład

– umorzenie decyzją zgromadzenia wspólników/akcjonariuszy¹² za zgodą wspólnika/akcjonariusza¹³ w drodze nabycia udziałów/akcji przez spółkę (umorzenie dobrowolne)¹⁴,

---

majątku spółki), ale decyzja o ich umorzeniu nie należy do walnego zgromadzenia akcjonariuszy, tylko zarządu. Co więcej, zarząd obowiązany jest podjąć odpowiednią decyzję.

¹² W literaturze wyrażono pogląd, że uchwała zgromadzenia w sprawie umorzenia stanowi zgodę tego organu na dokonaną (albo mającą być dokonaną) czynność nabycia przez zarząd własnych udziałów/akcji spółki, w rozumieniu art. 17 § 1 kodeksu (tak P. Orlik, *Umorzenie*, s. 9). Pogląd ten opiera się przede wszystkim na językowej wykładni terminu „wymaga” użytego w art. 199 § 2 zd. 1 oraz art. 359 § 2 zd. 1 kodeksu, gdyż takim samym terminem posługują się te przepisy kodeksu, które uzależniają ważność czynności dokonanej przez spółkę od zgody określonego organu spółki (por. np. art. 393 pkt. 3 i n.). M. zd. pogląd ten jest błędny. Pomijając motywy ustawodawcy (chodziło m.in. o jednoznaczne rozstrzygnięcie kwestii, że kompetencja co do podjęcia decyzji o umorzeniu przysługuje, poza przypadkiem umorzenia „automatycznego”, wyłącznie zgromadzeniu), wypada zauważyć, że przepisy kodeksu „wymagają” uchwały tak w przypadku umorzenia dobrowolnego (którego podstawą jest dokonana przez spółkę czynność nabycia udziałów/akcji), jak i w przypadku umorzenia przymusowego. W tym drugim przypadku zaś nie dokonuje się – moim zdaniem – czynności ze wspólnikiem/akcjonariuszem (która miałaby „wymagać” zgody zgromadzenia), tylko właśnie uchwała jest „przyczyną sprawczą” umorzenia. Inną kwestią jest to, w jakim trybie ta decyzja powinna być zakomunikowana wspólnikowi/akcjonariuszowi, którego udziały/akcje umorzono, jak i to, w jakiej chwili następuje umorzenie. Zresztą, przepis art. 393 pkt. 3 kodeksu wyraźnie wskazuje jeden przypadek, kiedy nabycie akcji własnych „wymaga” (w znaczeniu zgody) uchwały walnego zgromadzenia (nabycie akcji własnych w przypadku określonym w art. 362 § 1 pkt. 2 kodeksu). Por. też I. K n u r o w s k a, *Możliwości*, s. 31; J. J a c y s z y n, S. K r z e ś, E. M a r s z a ł k o w s k a - K r z e ś, *Kodeks*, s. 458.

¹³ Słuszne jest spostrzeżenie (por. S. W ł o d y k a, *Sposoby*, s. 4; A. K i d y b a, *Spółka*, s. 372 i n.), że użycie określenia „za zgodą” wspólnika nie jest najszcześniejsze. Ustawodawcy chodziło zapewne, z jednej strony, o przeciwstawienie przypadków umorzenia dokonywanego za zgodą i bez zgody wspólnika (odnoszącą się do konkretnego przypadku umorzenia), a z drugiej, o wyraźne podkreślenie, że zgoda ta wyrażana jest w związku z nabyciem udziałów/akcji od wspólnika/akcjonariusza.

¹⁴ W ramach umorzenia dobrowolnego nie można utożsamiać nabycia praw udziałowych przez spółkę w celu umorzenia z samym umorzeniem przez nią tych praw. Umorzenie dobrowolne w istocie rzeczy jest pojęciem opisującym nie tyle samo umorzenie (czy szczególnie sposób umorzenia), ale wskazującym na szczególnie przypadek nabycia udziałów/akcji przez spółkę. Szczególny o tyle, że nabycie udziałów/akcji własnych dokonywane jest w celu ich umorzenia. To zaś następuje na mocy uchwały zgromadzenia. Określenie, że umorzenie następuje „w drodze” nabycia akcji jest zatem nieściśle, por. P. O r l i k, *Umorzenie*, z. 2, s. 6; A. K i d y b a, *Kodeks*, s. 567.

– umorzenie decyzją zgromadzenia wspólników/akcjonariuszy bez zgody wspólnika/akcjonariusza (umorzenie przymusowe),

– umorzenie bez powzięcia uchwały przez zgromadzenie w razie ziszczenia się określonego w umowie spółki/statucie zdarzenia (tzw. „umorzenie automatyczne”¹⁵).

5. W zasadzie, jeżeli w danej spółce dopuszczalne było umorzenie, to mogło ono dotyczyć wszystkich udziałów (akcji¹⁶), co nie oznacza, że umorzenie musiało być zawsze przeprowadzone jako tzw. umorzenie proporcjonalne. Pod rządami przepisów k.h. nie kwestionowano na ogół możliwości zastrzeżenia w umowie spółki (statucie), że uprawnienie do umorzenia może przysługiwać tylko niektórym wspólnikom (akcjonariuszom), czy to ze względu na posiadane przez nich udziały (akcje), czy to ze względu na ich kwalifikacje podmiotowe¹⁷. Stanowisko to wydaje się zasadne także, gdy chodzi o reżim umorzenia udziałów w k.s.h. W szczególności nie stoi ono w sprzeczności z wyrażoną w art. 20 kodeksu zasadą równouprawnienia wspólników. Nakazuje ona jednakowe traktowanie wspólników „w takich samych okolicznościach”, a zastrzeżenie w umowie spółki, np. że pierwszeństwo do umorzenia mają wspólnicy, którzy przystąpili do spółki wcześniej niż inni, powoduje, iż okoliczności już nie są „takie same”.

Inaczej rzecz się może przedstawiać, gdy chodzi o umorzenie akcji, a to ze względu na uregulowanie art. 304 § 4 kodeksu. Przepis ten, który nie ma swojego odpowiednika w k.h., znacząco ogranicza swobodę założycieli (a później, po zarejestrowaniu spółki, akcjonariuszy) w kształtowaniu treści statutu, zezwalając na zamieszczenie w nim „dodatkowych” postanowień tylko wtedy, gdy ustawa nie reguluje danego zagadnienia „wyczerpująco”, a zarazem dodatkowe postanowienie nie jest „sprzeczne z naturą spółki akcyjnej lub dobrymi obyczajami”. Tak więc rozstrzygnięcie kwestii, czy możliwe jest zróżnicowanie warunków umorzenia poszczególnych rodzajów akcji, albo też akcji posiadanych przez poszczególnych akcjonariuszy, zależeć będzie od tego, jakiej odpowiedzi udzielmy na dwa pytania.

---

¹⁵ R. Czerniawski, *Kodeks*, s. 226 określa to umorzenie jako „warunkowe”.

¹⁶ Wyrażony w doktrynie pogląd (K. Kruczałak, *Umorzenie akcji*, „Prawo Spółek” 1996, z. 10, s. 2), że umorzeniu mogą podlegać tylko akcje imienne, nie wydaje się zasadny.

¹⁷ Por. np. A. Jamiąg, *Umorzenie...*, s. 188; A. Koch, *Przesłanki...*, s. 49.

Pierwsze z nich odnosi się do kwestii, czy przepisy art. 359 i nast. kodeksu zawierają „wyczerpujące uregulowanie” problematyki umorzenia. Drugie zaś wskazuje na konieczność rozważenia, czy takie zróżnicowanie nie będzie sprzeczne z „naturą spółki akcyjnej” lub z „dobrymi obyczajami”.

Na pytanie pierwsze, jak się wydaje, można udzielić odpowiedzi negatywnej. Po pierwsze dlatego, że art. 304 § 2 pkt. 3 kodeksu wprost wypowiada się o dopuszczalności zamieszczenia w statucie, pod rygorem bezskuteczności wobec spółki, postanowień dotyczących „warunków i sposobu umorzenia”. Bezsprzecznie pod pojęciem „warunków umorzenia” mieszczą się przesłanki, od spełnienia których zależy dopuszczalność umorzenia (a te mogą być różne np. dla różnych rodzajów akcji). Po drugie zaś, § 4 art. 304 kodeksu ustanawia zasadę dopuszczalności postanowień dodatkowych, „chyba że z ustawy wynika, że przewiduje ona wyczerpujące uregulowanie”. To sformułowanie wskazuje, że zakaz zamieszczenia w statucie postanowień dodatkowych powinien być wyrażony w ustawie dosyć wyraźnie. W przepisach o umorzeniu akcji brak takiego wyraźnego zakazu¹⁸.

Udzielenie odpowiedzi na drugie pytanie wymaga dokonania oceny „dodatkowego” postanowienia w świetle kryterium zgodności z „naturą spółki akcyjnej” i „dobrymi obyczajami”. To kryterium, bardzo ogólne, oznacza konieczność dokonywania ocen postanowień w sprawie warunków umorzenia akcji *in concreto*, tak jak to ma zawsze miejsce w przypadku, gdy ustawodawca posługuje się klauzulą generalną. Ocena ta uwzględniać winna wszakże dwie wskazówki. Z jednej strony, przyznanie niektórym akcjom (akcjonariuszom) uprawnienia do umorzenia na korzystniejszych warunkach stanowić będzie albo uprzywilejowanie akcji, albo ustanowienie osobistych uprawnień akcjonariuszy, a to wedle kodeksu (podobnie jak wedle przepisów k.h.) jest dopuszczalne (por. art. 351 i art. 354 kodeksu). Z drugiej jednak strony przepisy kodeksu wyraźnie zmierzają do ograniczenia możliwości wprowadzania do statutów postanowień różnicujących – niezależnie od proporcji udziału w kapitale zakładowym – pozycję ak-

---

¹⁸ Co więcej, już w toku prac nad projektem kodeksu w Sejmie wprowadzono do art. 359 nowy przepis, wyraźnie zezwalający na wskazanie w statucie przyczyn umorzenia (§ 6). Wedle tego przepisu (tak też art. 199 § 4 gdy chodzi o udziały) statut może stanowić, że akcje ulegają umorzeniu w razie ziszczenia się określonego zdarzenia. Nic nie stoi na przeszkodzie, by takie zdarzenie mogło dotyczyć tylko określonych akcjonariuszy bądź określonych akcji.

cjonariuszy w spółce. Znalazło to wyraz nie tylko w uregulowaniu art. 20, ale i w postanowieniach szczegółowych, ograniczających, w porównaniu z przepisami k.h., dopuszczalność ustanawiania w spółkach kapitałowych szczególnych uprawnień.

6. Pod rządami przepisów k.h. nie budziła większych wątpliwości teza, że udziały (akcje) mogą być umorzone (przez co należy rozumieć ich unicestwienie) dopiero po wpisaniu spółki do rejestru (względnie, gdy chodzi o udziały czy akcje ustanowione w drodze podwyższenia kapitału, po wpisie podwyższenia). Dopiero bowiem od tej chwili istnieje udział (akcja) jako prawo podmiotowe wspólnika (akcjonariusza), a właśnie to prawo ulega – poprzez umorzenie – unicestwieniu. Wydawałoby się zatem, że zbędne jest wprowadzanie w przepisach wyraźnego zastrzeżenia w tym względzie. Tymczasem art. 199 § 1 kodeksu stwierdza wyraźnie, że udział może być umorzony „jedynie po wpisie spółki do rejestru”. To uregulowanie jest konsekwencją, jak można sądzić, przyjętej w kodeksie konstrukcji „spółki w organizacji”, która wyposażona została w zdolność prawną (art. 11 § 1 kodeksu) i do której „stosuje się odpowiednio przepisy dotyczące danego typu spółki po jej wpisie do rejestru” (art. 11 § 2 kodeksu). Oznacza to, że od chwili zawarcia umowy spółki (art. 161 § 1 kodeksu) istnieją prawa podmiotowe wspólników w postaci udziałów, do których stosuje się przepisy o udziałach w kapitale zakładowym „spółki właściwej”¹⁹. Wydawać by się zatem mogło, że wyeliminowanie dopuszczalności umorzenia przed powstaniem spółki z o.o. jest zasadne. Wypada jednak zauważyć, że wystąpienie sytuacji, w której mogłoby dojść do umorzenia udziału przed wpisem spółki do rejestru, jest raczej mało prawdopodobne. Umorzenie bowiem może nastąpić albo poprzez obniżenie kapitału, albo z czystego zysku²⁰.

Pierwszy przypadek nie wchodzi w grę, gdyż obniżenie kapitału wymaga konstytutywnego wpisu do rejestru handlowego²¹, a taki wpis nie jest możliwy przed zarejestrowaniem spółki.

¹⁹ Stąd wyrażony w art. 16 kodeksu zakaz rozporządzania udziałami (akcjami) przed wpisem spółki do rejestru.

²⁰ Kodeks wprawdzie nie powtarza formuły art. 193 § 2 k.h., ale opisana zasada wynika z istoty umorzenia, a pośrednio także z uregulowania art. 199 § 6 kodeksu.

²¹ Wprawdzie w art. 255 kodeksu nie powtórzono przepisu art. 254 § 5 k.h., ale nie wydaje się, by Autorom projektu kodeksu chodziło o uchylenie zasady, iż każda zmiana umowy spółki (w tym i obniżenie kapitału) wymaga wpisu konstytutywnego. Tak też należy rozumieć brzmienie art. 255 § 1 kodeksu: „zmiana ...wymaga uchwały wspólników i wpisu do rejestru”.

Trudno też wyobrazić sobie sytuację, w której mogłoby dojść do umorzenia „z czystego zysku”. Wszak o takim zysku można mówić dopiero po zamknięciu roku obrotowego (art. 189 i 231 kodeksu), a umowa spółki traci moc obowiązującą, jeżeli, upraszczając, nie dojdzie do jej zarejestrowania w ciągu 6 miesięcy od dnia zawarcia umowy spółki, czyli od chwili powstania spółki w organizacji (art. 169 kodeksu). Teoretycznie zatem, zakaz umarzania udziałów przed wpisem spółki do rejestru odnosi się tylko do zupełnie, jak się wydaje, wyjątkowej sytuacji, w której łącznie spełnione będą następujące przesłanki: spółka osiągnęła czysty zysk w okresie od jej zawiązania do końca roku obrotowego, spółka została w terminie zgłoszona do rejestru, ale sąd nie wpisał jej przez tak długi okres, że doszło w niej do zamknięcia roku obrotowego i przeznaczenia czystego zysku na umorzenie udziałów. Sądzę zatem, że ustanawianie wspomnianego zakazu jest zbędne²².

7. W literaturze przedmiotu dyskutowana była kwestia, czy niezbędną przesłanką umorzenia jest zawsze uchwała zgromadzenia wspólników (walnego zgromadzenia akcjonariuszy) stwierdzająca, że określone udziały (akcje) podlegają umorzeniu, czy też decyzję w sprawie umorzenia może podjąć inny organ spółki. Prezentowano w tej kwestii rozbieżne poglądy, brak też jednoznacznego stanowiska orzecznictwa. W każdym jednak razie przyznanie zarządowi kompetencji w tym zakresie, o ile w ogóle uznać takie rozwiązanie za dopuszczalne, powinno być nastąpić w umowie (statucie) spółki²³.

Kodeks przesądza ten spór jednoznacznie, jako że wedle art. 199 § 2 zd. 1 i art. 359 § 2 zd. 1 umorzenie udziału (akcji) akcji wymaga uchwały zgromadzenia wspólników (walnego zgromadzenia). Przepisy te określają także minimalną treść uchwały o umorzeniu.

W przepisach kodeks dopuszcza się także możliwość umorzenia bez podejmowania uchwały przez zgromadzenie, ale tylko wówczas, gdy ziści się określone w umowie (statucie) zdarzenie. W takim przypadku umorze-

---

²² Zakaz nie został powtórzony w odniesieniu do umorzenia akcji, jednakże wymaga ono zawsze obniżenia kapitału zakładowego (art. 360 § 1 zd. 1 kodeksu).

²³ Por. np. C. Wiśniewski, *Umorzenie...*, s. 143; A. Koch, *Przesłanki...*, z. 2, s. 56 in.; A. Jamróg, *Umorzenie...*, s. 195; S. Sołtysiński, A. Szajkowski, J. Szwaja, *Kodeks Handlowy. Komentarz*, Warszawa 1998, t. 2, s. 420; M. Litwińska, *Glosa*, „Przegląd Prawa Handlowego” 1998, z. 11, s. 44.

nie następuje wprawdzie automatycznie, ale dla jego zrealizowania konieczne jest w zasadzie (w sp. z o.o. dopuszczalne jest także sfinansowanie takiego umorzenia z czystego zysku) przeprowadzenie obniżenia kapitału zakładowego, na podstawie uchwały zarządu (art. 199 § 4 i 5, art. 359 § 6 i 7).

Kodeks nie precyzuje, o jakie zdarzenie może chodzić, pozostawiając w tym zakresie swobodę wspólnikom (akcjonariuszom). Można zatem wyobrazić sobie sytuację, w której umorzenie będzie następstwem oświadczenia woli wspólnika (akcjonariusza) o umorzeniu przysługującego mu udziału (akcji), dokonującego w ten sposób „wypowiedzenia” udziału w spółce kapitałowej. To rozwiązanie nasuwa wątpliwości, jako że stwarza ono możliwość wycofywania się wspólników ze spółki z równoczesnym obniżeniem jej kapitału. Zagrożenie to jest szczególnie wyraźne, jeżeli zważyć, że jedyne ograniczenie stanowi tu obowiązek zachowania minimalnej ustawowej wysokości kapitału (art. 263 § 2, art. 455 § 4) oraz konieczność przeprowadzenia postępowania konwokacyjnego (art. 264 i art. 265 § 4 oraz art. 456).

Jak wspomniano, opisywane tu umorzenie następuje automatycznie, w następstwie ziszczenia się opisanego w umowie (statucie) zdarzenia, bez potrzeby podejmowania przez zgromadzenie odpowiedniej uchwały o umorzeniu. Wynika to nie tylko z wyraźnego stwierdzenia przepisów art. 199 § 4 i art. 359 § 6, ale i spostrzeżenia, że gdyby rozwiązanie miało być inne (umorzenie wymaga także uchwały zgromadzenia, a w braku takiej uchwały – mimo zajścia określonego zdarzenia – umorzenie nie dochodzi do skutku), to omawiane tu uregulowanie byłoby zbędne. Wszak hipoteza art. 199 § 2 i art. 359 § 2 obejmuje także sytuację, w której przyczynę umorzenia stanowi zajście określonego zdarzenia, ale o samym umorzeniu rozstrzyga uchwała zgromadzenia.

8. Omawiane przepisy kodeksu wypowiedają się wyraźnie w kwestii chwili, w której następuje umorzenie. W przypadku, gdy umorzenie wymaga obniżenia kapitału zakładowego (a zatem zawsze w przypadku spółki akcyjnej, a w przypadku spółki z o.o. wówczas, gdy umorzenie nie następuje z czystego zysku) sprawa jest prosta. Umorzenie następuje dopiero z chwilą obniżenia, a zatem z chwilą wpisania go do rejestru (tak zresztą wyraźnie stwierdza art. 199 § 7 i art. 360 § 4 zd. 1). Co do zasady więc udziały/akcje własne, nabyte przez spółkę, w stosunku do których podjęta

została uchwała zgromadzenia o umorzeniu, zostają umorzone (unicestwione) z chwilą obniżenia kapitału (z chwilą konstytutywnego wpisu obniżenia w rejestrze).

Wyjątkowo tylko, jak wynika z przepisów art. 199 § 7 zd. 2 i art. 360 § 4 zd. 2, w przypadkach określonych, odpowiednio, w art. 264 § 2, i w art. 360 § 2 i 457 § 1, następuje to w innej chwili. Tej chwili przepisy kodeksu nie określają.

Przyjąć należy, jak się wydaje, że jeżeli udziały/akcje zostały nabyte przed podjęciem uchwały zgromadzenia o umorzeniu, to zostają one umorzone z chwilą podjęcia tej uchwały (względnie z chwilą określoną w uchwale). W sytuacji odwrotnej, udziały/akcje przestają istnieć z chwilą nabycia ich przez spółkę²⁴. W tym ostatnim przypadku nadal zdarzeniem konstytuującym umorzenie, jest uchwała zgromadzenia, ale przewidziany w niej skutek w postaci umorzenia zostaje odsunięty w czasie, do chwili, w której spółka nabędzie udziały/akcje w tym celu, bo dopiero z tą chwilą udziały/akcje te, jako własne, mogą zostać unicestwione²⁵.

Jeżeli natomiast umorzenie udziałów nastąpić ma z czystego zysku, to należy przyjąć, jak się wydaje, że co do zasady dochodzi ono do skutku z chwilą ziszczenia się przewidzianego w umowie spółki zdarzenia będącego przyczyną umorzenia.

W przypadku umorzenia z czystego zysku powstaje jednak pytanie, jaka zachodzi relacja pomiędzy zajściem zdarzenia, którego skutkiem jest umorzenie a decyzją zgromadzenia wspólników w sprawie rozporządzenia czystym zyskiem. Konieczną przesłanką umorzenia bez obniżenia kapitału jest istnienie w spółce czystego zysku. Nastąpi zatem ono, jeżeli np. zgromadzenie wspólników – rozporządzając czystym zyskiem – przeznaczy jakąś jego część na sfinansowanie umorzenia. Jak jednak postąpić wów-

---

²⁴ Podobnie D. Szubielska, M. Kozaczuk, *Umorzenie akcji przysługujących osobie fizycznej – skutki podatkowe*, „Przegląd Podatkowy” 2001, z. 3, s. 3, którzy jednak wypowiadają się tylko o umorzeniu w chwili podjęcia uchwały (albo w chwili w tej uchwale określonej); także I. Knurowska, *Możliwości*, s. 33.

²⁵ Związaniu chwili umorzenia z samym nabyciem udziału/akcji (niezależnie od tego, w jakiej chwili podjęta została uchwała o umorzeniu) stoi na przeszkodzie także sformułowanie przepisu zezwalającego spółce na nabycie udziałów/akcji własnych: mowa tu wszak o nabyciu „w celu umorzenia”, że czego wynika, że cel ten nie zostanie osiągnięty przez samo nabycie.

czas, gdy zgromadzenie wspólników takiej decyzji nie podejmie, tylko postanowi o pozostawieniu zysku w spółce lub o wydzieleniu dywidendy? W ten sposób²⁶ dochodzi przecież do unicestwienia przewidzianego w umowie spółki umorzenia w następstwie zajścia określonego zdarzenia. Wydaje się, że pierwszeństwo należy przyznać interesom spółki, wyrażonym w uchwale zgromadzenia, która – rozporządzając w określony sposób czystym zyskiem – pozbawia wspólnika możliwości umorzenia udziału. W konkretnych okolicznościach wszakże dojść może do uchylenia uchwały w trybie art. 249 i nast. kodeksu, jeżeli zostanie ona uznana np. za sprzeczną z dobrymi obyczajami i mającą na celu pokrzywdzenie wspólnika.

Podsumowując, jestem zdania, że zaistnienie określonego zdarzenia określonego w umowie (statucie) spółki jako przyczyny umorzenia (np. oświadczenie wspólnika, upływ czasu, spadek wartości bilansowej akcji, itd.) nie prowadzi jeszcze samo przez się do unicestwienia udziału (akcji), lecz konieczne jest albo przeznaczenie na ten cel – przez zgromadzenie wspólników – odpowiedniej części zysku²⁷ (co dotyczy tylko spółki z o.o.), albo też obniżenie kapitału, które dojść może do skutku tylko po podjęciu odpowiedniej uchwały i konstytutywny wpis do rejestru.

9. Kodeks nie rozstrzyga kwestii uprawnienia wspólnika (akcjonariusza) do udziału w głosowaniu nad uchwałą, której przedmiotem jest umorzenie jego udziału (akcji). Nie oznacza to jednak, że aktualne pozostają wątpliwości, jakie w tej kwestii rozważano w doktrynie²⁸. Wniosek taki można sformułować, porównując dotychczasową redakcję art. 235 i 406 k.h. z ich odpowiednikami w kodeksie (tj. art. 244 i 413). W tych pierwszych mowa była o tym, że wspólnik (akcjonariusz) nie może głosować przy podejmowaniu uchwał dotyczących m.in. „przyznania mu wynagrodzenia”, co mogło być rozumiane w ten sposób, że chodzi tu również o

---

²⁶ Oczywiście przy założeniu, że umowa spółki nie pozbawia zgromadzenia uprawnienia do rozporządzania czystym zyskiem (por. art. 191 § 1 i 2 kodeksu).

²⁷ Możliwe jest wcześniejsze odpowiednie rozporządzenie czystym zyskiem przez ustanowienie funduszu (kapitału) umorzenia. W takim przypadku umorzenie nastąpi z chwilą zajścia określonego w umowie spółki zdarzenia.

²⁸ Zob. np. S. Sołtyś iński, *glosa do wyroku SN z dnia 1.10.1998 r. I CKN 338/98*, „Państwo i Prawo” 1999, z. 5, s. 103. Por. też orzeczenie SN z dnia 1 września 1998 r. III CKN 302/97, OSNC 1998, z. 7-8, poz. 124; glosy aprobujące, J. Frąckowiak, OSP 1998, z. 11, s. 194; M. Litwińska, „Przegląd Prawa Handlowego” 1998, z. 11, s. 42.

„wynagrodzenie” za umorzone udziały czy akcje (przy umorzeniu odpłatnym). W odnośnych przepisach kodeksu wyłączenie prawa udziału w głosowaniu nie dotyczy już uchwał w sprawie „przyznania wynagrodzenia”²⁹.

10. Na tle uregulowań k.h. dyskusyjna była kwestia przymusowego umorzenia udziału (akcji), czyli takiego, które może nastąpić bez zgody współnika (akcjonariusza) w chwili podejmowania decyzji o umorzeniu. Większość autorów uznawała takie umorzenie za dopuszczalne, jeżeli przewidziane ono zostało w umowie (statucie) spółki, która zarazem określała przesłanki takiego umorzenia³⁰. Przyjmuje się zwykle, że w takim przypadku współnik – zawierając umowę spółki (przystępując do spółki akcyjnej) – wyraża swoją zgodę na umorzenie „z góry”³¹, w przypadku gdy zajdzie przewidziana w umowie (statucie) sytuacja (zgoda na określony sposób umorzenia udziałów w umowie/statucie może prowadzić do umorzenia „przymusowego” tzn. dokonanego wbrew woli współnika, którego udziały/akcje są umarzane wobec zajścia określonego, przewidzianego w umowie/statucie spółki zdarzenia). Innymi słowy, blankietowa zgoda wyrażona w umowie (statucie) spółki mogła doprowadzić do utraty członkostwa w spółce bez jakiegokolwiek wpływu współnika/akcjonariusza na taką sytuację.

11. Postulaty doktryny znalazły wyraz w uregulowaniach kodeksu. Tak więc przede wszystkim przesądzona została jednoznacznie kwestia dopusz-

²⁹ Listę wyłączeń zawierają przepisy § 1 art. 244 i 413 kodeksu i one nie obejmują kwestii ani „wynagrodzenia”, ani umów między współnikiem a spółką.

³⁰ Zob. np. S. Sołtys iński, A. Szajkowski, J. Szwaja, *Kodeks...*, t. 2, s. 419; A. Kidyba, *Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością. Komentarz*, Warszawa 1999, s. 274; S. Herbert, *Umorzenie udziałów w spółce z ograniczoną odpowiedzialnością*, „Studia Prawnicze” 1998, z. 4, s. 69 i n.; W. Pyziół, A. Szumański, I. Weiss, *Prawo...*, s. 592; A. Koch, *Przesłanki...*, s. 45; C. Wiśniewski, *Umorzenie...*, s. 143; A. Jamaróg, *Umorzenie...*, s. 192; A. Drozd, *Umorzenie udziałów w spółce z o.o.*, „Prawo Spółek” 1997, z. 12, s. 20; Z. J. Roszewski, *Glosa do wyroku S.A. w Warszawie z dnia 30.12.1998 r. I ACa 913/98*, „Prawo Spółek” 1999, z. 10, s. 52; za takim stanowiskiem pośrednio opowiedział się SN np. w orzeczenie z dnia 9 stycznia 1998 r. III CKN 302/97, „Przegląd Prawa Handlowego” 1998, z. 11, s. 42 i n.; z dnia 22 kwietnia 1999 r. II CKN 266/98, OSN 2000, z. 1, poz. 5; zob. jednak uwagi krytyczne P. Orlik, *Umorzenie „sankcyjne” udziałów w spółce z o.o. a ochrona praw podmiotowych*, „Przegląd Prawa Handlowego” 1999, z. 12, s. 16 i n.; także A. Szajkowski, *Prawo spółek handlowych*, Warszawa 1998, s. 220.

³¹ Co do interpretacji postanowień obejmujących taką zgodę zob. np. J. Frackowiak, *Glosa do wyroku SN z dnia 9 stycznia 1998 r. III CKN 302/97*, OSP 1998, z. 11, poz. 194.

czalności umorzenia „przymusowego” (art. 199 § 1 zd. 2 i art. 359 § 1 zd. 2), jednakże pod warunkiem, że zostało ono przewidziane w umowie (statucie) spółki, określającej zarazem przesłanki takiego umorzenia. Przez te ostatnie należy rozumieć przede wszystkim okoliczności, które uzasadniać mogą pozbawienie wspólnika (akcjonariusza) – mimo braku jego zgody – praw udziałowych. Ochronny charakter tego uregulowania wzmacnia – w odniesieniu do umorzenia udziałów – obowiązek wskazania w uchwale zgromadzenia dotyczącej umorzenia uzasadnienia takiej decyzji (art. 199 § 2 *in fine*). Rozumieć należy, że winno ono konkretyzować, w odniesieniu do wspólnika, którego udziały są umarzane, przyczynę umorzenia (wskazanie jednej lub kilku z przesłanek umorzenia przymusowego wymienionych w umowie spółki). Ten wymóg, trudno dociec z jakiej przyczyny, nie odnosi się do uchwały walnego zgromadzenia akcjonariuszy w sprawie przymusowego umorzenia akcji³².

12. W uregulowaniu kodeksu, odnoszącym się do umorzenia akcji, dwa przepisy poświęcono przypadkowi zmiany statutu przewidującej umorzenie akcji. I tak, wedle art. 359 § 4 „uchwała o zmianie statutu w sprawie umorzenia ... powinna być umotywowana”. Brak umotywowania prowadzi, wobec przyjętej w kodeksie konstrukcji bezwzględnej nieważności uchwał sprzecznych z ustawą (por. art. 425 i art. 422), do jej nieważności. Nakaz umotywowania dotyczy, na co wskazuje użycie określenia „w sprawie”, zarówno takiej uchwały, której przedmiotem jest wprowadzenie do statutu postanowień odnoszących się do umorzenia, jak i takiej, która zmienia istniejące już statutowe uregulowanie instytucji umorzenia.

Wedle z kolei § 5 art. 359 przymusowe umorzenie przewidziane w uchwale o zmianie statutu nie może odnosić się do akcji objętych przed wpisem tej zmiany do rejestru. Takiego rozwiązania, uzasadnionego przede wszystkim postulatem ochrony interesów akcjonariuszy mniejszościowych, nie zawierają przepisy o umorzeniu udziałów. Nie oznacza to jednak, jak się wydaje, by zmiana umowy spółki mogła doprowadzić – wbrew woli zainteresowanych – do zastosowania umorzenia przymusowego w stosunku do udziałów istniejących w chwili wpisania tej zmiany do rejestru. Sądzić

---

³² Być może uznano za wystarczający wymóg wskazania w uchwale „podstawy prawnej umorzenia”, przez co można rozumieć także wskazanie przyczyn (uzasadnienie) umorzenia. M.zd. lepiej byłoby, by w art. 359 § 2 zamieszczono wyraźnie nakaz uzasadnienia w uchwale decyzji o przymusowym umorzeniu akcji.

bowiem można, że zastosowanie znajdzie tu uregulowanie art. 246 § 3 kodeksu, wedle którego uchwała dotycząca zmiany umowy spółki uszczuplającej prawa udziałowe wymaga zgody wszystkich współników, których dotyczy³³. Taką zmianą jest, moim zdaniem, dopuszczenie możliwości umorzenia udziału wbrew woli współnika. Oznacza to, że uchwała, która zmienia umowę spółki w ten sposób, że udział, o ile spełnione zostaną określone przesłanki, może zostać przymusowo umorzony, musi być podjęta jednoomyślnie. W konsekwencji, wprowadzając udziały istniejące przed tą zmianą będą mogły zostać umorzone przymusowo, ale dlatego, że wcześniej – przy okazji zmiany – zainteresowani wyrazili na to zgodę.

13. Wedle przepisów k.h., jak wspomniano, umorzenie udziału (akcji) mogło nastąpić albo poprzez obniżenie kapitału, albo z czystego zysku. To rozwiązanie utrzymane zostało w kodeksie w odniesieniu do umorzenia udziałów.

W wyniku umorzenia „z czystego zysku” łączna suma wartości nominalnych nieumorzonych udziałów jest niższa niż kwota kapitału zakładowego. Dzieje się tak dlatego, że „uszczerbek” w kapitale będący następstwem unicestwienia części udziałów zostaje „zrekompensowany” odpowiednim obniżeniem pozostającego w dyspozycji spółki czystego zysku. Mimo zmniejszenia się liczby udziałów w stosunku do wysokości kapitału

---

³³ Na tle brzmienia art. 237 § 3 i art. 408 § 3 k.h., które dla zmiany umowy/statutu „uszczuplającej prawa przyznane osobiście poszczególnym współnikom/akcjonariuszom” wymagało zgody wszystkich współników (akcjonariuszy), których zmiany te dotyczą, sprawa mogła być uznana za kontrowersyjną. Wprowadzenie do umowy spółki (statutu) postanowień o umorzeniu, czy to w ogóle, czy to o umorzeniu „przymusowym” nie prowadziło, m.zd., do uszczuplenia praw „przyznaczanych osobiście”; tak też np. Z. J. R o s z e w s k i, *Glosa do wyroku SA w Warszawie z dnia 30.12.1998 r. IACa 913/98*, „Prawo Spółek” 1999, z. 10, s. 52; por. też P. O r l i k, *Umorzenie „sankcyjne”...*, s. 16 i n. Prezentowany był wszakże także pogląd odmienny (por. np. wyrok SA w Warszawie z dnia 18 czerwca 1997 r. IACa 207/97, „Prawo Gospodarcze” 1998, z. 6, s. 49; nadto K. K r u c z a ł a k, *Prawo handlowe. Zarys wykładu*, Warszawa 1998, s. 162; A. W. W i ś n i e w s k i, *Prawo o spółkach. Podręcznik praktyczny*, t. 2, Warszawa 1996, s. 97; A. J a m r ó g, *Umorzenie...*, s. 195). W reżimie kodeksu, w przypadku sp. z o.o. znajdzie zastosowanie, jak wspomniano, art. 246 § 3, natomiast w przypadku sp. akcyjnej sprawę przesądzą art. 415 § 3 i 419 § 1, z których wynika, że zmiana statutu polegająca na wprowadzeniu instytucji umorzenia (lub umorzenia przymusowego) wymaga takiej większości, jaka potrzebna jest dla zmiany statutu, a nie zgody wszystkich, których ta zmiana dotyczy.

zakładowego, jako iloczynu liczby udziałów przez ich wartość nominalną, nie jest potrzebne, wbrew spotykanym niekiedy poglądom, podjęcie odpowiedniej uchwały przez zgromadzenie wspólników spółki, określającej na nowo wartość pozostałych (tj. nie umorzonych) udziałów w relacji do nie zmienionego kapitału zakładowego. Wedle, moim zdaniem, słusznych poglądów reprezentowanych w literaturze³⁴, nic nie stoi na przeszkodzie, by suma wartości nominalnych wszystkich pozostałych po przeprowadzeniu umorzenia udziałów była (i pozostała) niższa niż określona w umowie spółki wysokość kapitału zakładowego. Stanowisko to znajduje potwierdzenie w orzeczeniu SN z dnia 9 kwietnia 1997 r. III CZP 15/97, w którym Sąd Najwyższy wprawdzie wskazał na dopuszczalność (możliwość) przeprowadzenia odpowiedniej zmiany umowy spółki, dostosowującej wartość nominalną udziałów, przy niezmienionym kapitale zakładowym, do ich zmniejszonej w następstwie umorzenia liczby, ale zarówno ze stanu faktycznego, w którym doszło do wydania tego orzeczenia, jak i z jego uzasadnienia wynika ponad wszelką wątpliwość, że Sąd Najwyższy uznał taką zmianę za dopuszczalną, jeżeli życzą sobie tego wspólnicy, ale wcale nie konieczną³⁵. Tak więc od woli spółki z o.o. (zgromadzenia wspólników) zależy, czy po przeprowadzeniu umorzenia części udziałów, wartość nominalna pozostałych udziałów pozostanie nie zmieniona, czy też przeprowadzona zostanie odpowiednia zmiana umowy spółki.

14. Wedle dosyć jednolitego poglądu doktryny, ukształtowanego pod rządami k.h., przez „czysty zysk” umożliwiający sfinansowanie umorzenia należało rozumieć nie tylko zysk bieżący, wynikający ze zweryfikowanego i zatwierdzonego przez zgromadzenie wspólników sprawozdania finansowego za ubiegły rok obrotowy, przeznaczony uchwałą zgromadzenia na umorzenie (tak art. 223 § 2 pkt. 2 w związku z art. 191 § 2 k.h.), ale także zysk z lat ubiegłych „zmagazynowany” w funduszach, takich jak kapitał zapasowy i kapitały rezerwowe. Oczywiście decyzja co do wydzielenia z

---

³⁴ Zob. np. A. D r o z d, *Aspekt finansowy umorzenia udziałów*, „Prawo Spółek” 2000, z. 1, s. 54; S. S o ł t y s i ń s k i, A. S z a j k o w s k i, J. S z w a j a, *Kodeks...*, t. 2, s. 420; A. S z a j k o w s k i, *Prawo...*, s. 220; zob. jednak wątpliwości A. K o c h, *Przesłanki...*, s. 46.

³⁵ OSNC 1997, z. 6-7, poz. 74; zob. także glosa częściowo aprobująca M. L i t w i ń s k i e j „Przegląd Prawa Handlowego” 1997, z. 10, s. 32; nadto orzeczenie SN z dnia 11 marca 1993 r. III CZP 6/97, OSN, z. 6-7, poz. 73.

tych kapitałów środków na umorzenie należała do kompetencji zgromadzenia wspólników (gdyż to ono – w najczęściej spotykanym w polskiej praktyce przypadku – było właściwe do podejmowania decyzji o rozporządzeniu zyskiem, wynikającym z bilansu, czy „zmagazynowanym” w utworzonych w spółce funduszach³⁶), przy czym nie było dopuszczalne, bez uprzedniej zmiany umowy spółki, użycie w tym celu tych funduszy (kapitałów), które ustanowione zostały w umowie spółki z przeznaczeniem na określone, inne niż umorzenie, cele. Nie jest przy tym konieczne, co do zasady, uprzednie wydzielenie środków na umorzenie do specjalnie w tym celu utworzonego i odpowiednio nazwanego funduszu. Wystarczy, że uchwała zgromadzenia wspólników stwierdzi, że określoną część kapitału zapasowego lub rezerwowego przeznacza się na umorzenie udziałów.

Dopuszczalność użycia kapitału zapasowego lub rezerwowych na umorzenie udziałów wynika z tego, że fundusze te tworzone są z czystego zysku. Zachowany jest zatem co od zasady wymóg art. 193 § 2 k.h., iż umorzenie może być dokonane albo przez obniżenie kapitału albo właśnie z czystego zysku. Celem tego uregulowania, ograniczającego źródło finansowania umorzenia do kapitału zakładowego (poprzez jego obniżenie) albo czystego zysku, było i jest nadal zabezpieczenie interesów wierzycieli spółki. Chodzi przecież o to, by spółka – umarzając udziały i wypłacając (z reguły) wspólnikom cenę umorzenia, nie pozbyła się środków potrzebnych dla zaspokojenia wierzycieli. W przypadku gdy umorzenie następuje z zachowaniem przepisów o obniżeniu kapitału, interesy wierzycieli chronione są obecnie wystarczająco poprzez uregulowania art. 264 kodeksu (art. 260 k.h.). Przeprowadzenie obniżenia umożliwi spółce „zwolnienie” części aktywów wiązanych dotychczas przez kapitał zakładowy. W przypadku natomiast umorzenia z czystego zysku, źródłem finansowania jest nadwyżka bilansowa, zatem wynikające dla wierzycieli minimalne gwarancje z „nienaruszalności” kapitału zakładowego nie zostają w niczym podważone (choć niewątpliwie majątek spółki, stanowiący źródło zaspokojenia wierzycieli, ulega zmniejszeniu). Kapitał zakładowy w dotychczasowej wysokości nadal wiąże odpowiednią, podkreślmy raz jeszcze: minimalną

---

³⁶ Ta praktyka znalazła odzwierciedlenie w art. 191 § 1 kodeksu, który jako zasadę przewiduje kompetencję zgromadzenia do rozporządzenia czystym zyskiem.

część aktywów. Tak stanie się także wtedy, gdy spółka sfinansuje umorzenie z posiadanego kapitału zapasowego (rezerwowego), „zwalniając” – w związku z wypłaceniem wspólnikom ceny umorzenia – odpowiednią część aktywów.

Przyjąć należy, że także pod rządami k.s.h. umorzenie może być finansowane z kapitałów zapasowego i rezerwowych, mimo że przepisy art. 199 § 5 i 6 nadal wskazują tylko „czysty zysk” jako źródło finansowania umorzenia. Z punktu widzenia funkcji ochronnych uregulowania art. 199 § 6 kodeksu jest w zasadzie obojętne, czy umorzenie sfinansowane zostanie z czystego zysku bieżącego, czy też z kapitału zapasowego (rezerwowego), w którym „zmagazynowany” został zysk z lat ubiegłych. Oceny kwestii dopuszczalności sfinansowania umorzenia udziałów z kapitału zapasowego należy poszukiwać bezpośrednio w interpretacji pojęcia „czysty zysk”, użytego w art. 199 § 6 kodeksu. W literaturze przedmiotu zwrócono uwagę³⁷, w odniesieniu do analogicznego uregulowania k.h., że rozważając tę kwestię w związku z umarzaniem udziałów, można wyróżnić wąskie i szerokie pojęcie czystego zysku.

Czysty zysk *sensu stricto* oznacza zysk za ubiegły rok obrachunkowy (dodatni wynik finansowy spółki w rozumieniu przepisów ustawy o rachunkowości), który jest przedmiotem rozporządzenia przez zgromadzenie wspólników. Może ono, jeżeli dopuszcza to umowa spółki, przeznaczyć go na umorzenie udziałów.

Czysty zysk *sensu largo* to zysk w sensie ścisłym, pierwotnie przeznaczony na fundusze spółki takie, jak kapitał zapasowy lub rezerwy, który następnie – na podstawie odpowiedniej decyzji zgromadzenia wspólników – stanowi źródło finansowania umorzenia, oczywiście o ile umowa spółki zezwala na umorzenie. W takim przypadku, innymi słowy mówiąc, umorzenie następuje z zysku lat ubiegłych. Spółka nie może używać w celu umorzenia tylko tej części kapitału zapasowego/rezerwowego, którą można użyć jedynie na pokrycie określonych w umowie spółki (przepisach) wydatków.

W tym ujęciu – w obu przypadkach – źródło sfinansowania umorzenie stanowi tylko zysk, czy to wykazany za ostatni rok obrachunkowy, czy to skumulowany z lat ubiegłych. Zresztą przepis art. 200 § 2 kodeksu wprost

---

³⁷ Zob. np. A. J a m r ó g, *Umorzenie...*, s. 199 i n.

przewiduje, że umorzenie może być sfinansowane z funduszu rezerwowego (z tym, że musi on być „specjalnie” w tym celu utworzony)³⁸.

15. Sporna była w literaturze kwestia tak dopuszczalności umorzenia nieodpłatnego, jak i sposobu obliczania wysokości ekwiwalentu należnego wspólnikowi (akcjonariuszowi) z tytułu umorzenia, w przypadku braku odpowiednich w tym względzie postanowień w umowie (statucie) spółki. Wedle poglądu dominującego umorzenie, zawsze „sfinansowane” z obniżenia kapitału albo czystego zysku, nastąpić mogło odpłatnie (wspólnik/akcjonariusz otrzymuje od spółki ekwiwalent w zamian za umorzone udziały/akcje) lub nieodpłatnie (np. gdy umorzenie stosowane jest jako instrument wyrównywania straty bilansowej)³⁹. Kwestię tę miała rozstrzygać umowa (statut) spółki. Mogła się ona także wypowiadać w kwestii wysokości odpłatności za umorzenie. Wątpliwości powstawały wtedy, gdy brak było w umowie (statucie) spółki rozstrzygnięcia czy to kwestii odpłatności, czy to – jeżeli przewidywano odpłatność – kwestii jej wysokości. Wątpliwości te zwykle rozstrzygano w literaturze przedmiotu następująco:

---

³⁸ W świetle rozwiązań przyjętych w art. 195 kodeksu straciło aktualność sformułowane w orzecznictwie zostało stanowisko po części przeciwne „powrotowi” środków zgromadzonych w funduszu rezerwowym do kategorii „zysku” (przeznaczonego do podziału). To restryktywne stanowisko Sądu Najwyższego, wyrażone w orzeczeniu z dnia 20 grudnia 1996 r. (OSP 1998, poz. 117, s. 304 i n.; tamże, jeszcze bardziej restryktywna glosa A. S z u m a n s k i e g o, s. 307 i n.) wynikało z tezy, że wprawdzie kapitał pochodzący ze zlikwidowanego funduszu spółki może być przeznaczony do podziału jako czysty zysk (czyli np. na sfinansowanie umorzenia przez wypłatę wspólnikom równowartości wartości bilansowej umorzonych udziałów), ale tylko wówczas, gdy zysk ten wynika z bilansu za rok, w którym likwidacja funduszu nastąpiła. W uzasadnieniu tego orzeczenia stwierdzono najpierw, tak jak to wyżej opisano, że fundusz celowy (rezerwowo, zapasowy) utworzony z czystego zysku, może być zniesiony i przeznaczony do wypłaty na tych samych zasadach co zysk. Dalej jednak stwierdzono właśnie, z powołaniem się na językową wykładnię art. 191 § 1 k.h., że środki pochodzące z rozwiązanego funduszu mogą być przeznaczone do podziału jako czysty zysk tylko wówczas, gdy ten zysk wynika z bilansu za rok, w którym likwidacja funduszu nastąpiła. Należy tu zwrócić uwagę, że rozwiązanie – uchwałą kompetentnego w tym zakresie organu – funduszu utworzonego z zysku osiągniętego w określonym roku w celu przeznaczania zwolnionych w ten sposób środków na wypłatę zysku (lub na sfinansowanie umorzenia) stanowi w istocie rzeczy wypłatę zysku nie za rok, w którym likwidacja funduszu nastąpiła, tylko za rok, w którym został on utworzony (poprzez *de facto* modyfikację uchwały, na podstawie której, w ramach rozporządzenia czystym zyskiem, utworzono fundusz).

³⁹ Zob. np. A. J a m r ó g, *Umorzenie...*, s. 188.

– jeżeli umowa (statut) spółki przewiduje umorzenie, ale nie wypowiada się w kwestii odpłatności, umorzenie może nastąpić tylko odpłatnie⁴⁰, chyba, że wspólnicy (akcjonariusze) wyrażą zgodę na nieodpłatne umorzenie (np. w celu sanacji spółki),

– jeżeli brak jest odmiennych postanowień, należna wspólnikowi z tytułu umorzenia odpłatność powinna równać się wartości bilansowej umorzonych udziałów (czyli wartości księgowej)⁴¹. Takie też stanowisko przyjęte zostało w orzecznictwie. Jednoznaczne w tym zakresie jest rozstrzygnięcie Sądu Najwyższego w znanym orzeczeniu z dnia 28 września 1995 r. III CZP 124/95⁴², które spotkało się z aprobatą w doktrynie⁴³.

---

⁴⁰ Tak np. A. Koch, *Przesłanki...*, s. 45; s. 6; S. Sołtysiński, A. Szajkowski, J. Szwaja, *Kodeks...*, t. 2, s. 421; M. Litwińska, *Komentarz do uchwały SN z dnia 28.09.1995 r. III CZP 124/95*, „Przegląd Prawa Handlowego” 1996, z. 4, s. 34. Tak też wyrok SA w Warszawie z dnia 30 grudnia 1998 r. I ACa 913/98, „Prawo Spółek” 1999, z. 10, s. 52 (tamże Z.J. Roszewski, glosa częściowo aprobująca).

⁴¹ Tak m.in. A. Kidyba, *Spółka...*, s. 273; *Kodeks handlowy, Komentarz*, red. K. Kruczałak, Warszawa 1999, s. 260; A. Herbet, *Umorzenie...*, s. 72; D. Wnuk, *Umorzenie udziałów w spółce z o.o.*, „Prawo Przedsiębiorcy” 1996, z. 17/18, s. 40 i n.; A. Drozd, *Umorzenie...*, s. 21; E. Bednarek, *Umorzenie udziałów z zysku*, „Gazeta Prawna” 2000, z. 23, s. 25.

⁴² OSN 1996, z. 1, poz. 10; zob. nadto orzeczenie SN z dnia 6 października 1998 r. II CKN 291/98, OSN 1999, z. 4, poz. 73. Odmienne jednak w orzeczeniu z dnia 3 grudnia 1999 r. I CKN 266/98, w którym przyjęto, że wspólnikowi zwraca się nominalną wartość umorzonego udziału, chyba że umowa spółki stanowi inaczej, krytycznie o tym M. Litwińska, „Przegląd Prawa Handlowego” 2000, z. 5, s. 55 i n.

⁴³ Por. np. S. Sołtysiński, A. Szajkowski, J. Szwaja, *Kodeks...*, t. 1, s. 1108. Tak też orzeczenie SN z dnia 28 września 1995 r. I CZP 124/95, OSNC 1996, z. 1, poz. 10; glosy aprobujące: M. Litwińska, „Przegląd Prawa Handlowego” 1996, z. 4, s. 34; A. Kappesa, OSP 1996, z. 6, s. 279 i n.; K. Kruczałak, w glosie krytycznej, OSN 1996, z. 6, s. 277 i n., opowiedział się za umorzeniem wedle wartości nominalnej; zob. tenże, *Umorzenie akcji*, „Prawo Spółek” 1996, z. 10, s. 3; nadto W. Pyziół, A. Szumański, I. Weiss, *Prawo...*, s. 595. Tak też A. Drozd, *Glosa do uchwały SN z dnia 28.09.1995 r. III CZP 124/95*, „Prawo Spółek” 2000, z. 1, s. 54, który ponadto twierdzi, że zwrot wpłaty na udział (akcję) wyższej niż wartość nominalna, będący skutkiem umorzenia zupełnego, skutkuje wypłatą na rzecz wspólnika (akcjonariusza), dla której brak podstawy prawnej – w rozumieniu art. 192 i 356 k.h. – w części wypłaty stanowiącej różnicę między wysokością wypłaty a wartością nominalną udziału (akcji). Natomiast Z. Opalko, *Obniżenie kapitału akcyjnego – wybrane zagadnienia*, „Prawo Spółek” 1999, z. 4, s. 57, opowiada się za wypłatą kwoty odpowiadającej wartości rynkowej.

Kodeks jako zasadę przyjmuje odpłatność umorzenia, ale dopuszcza także umorzenie nieodpłatne. Kwestie te uregulowano podobnie w odniesieniu do spółki z o.o. i akcyjnej. Inaczej natomiast reguluje się kwestię odpłatności w razie umorzenia przymusowego. O ile w przypadku akcji takie umorzenie może nastąpić tylko odpłatnie (por. art. 359 § 2 *in fine*), o tyle w odniesieniu do udziałów, przynajmniej teoretycznie, możliwe jest umorzenie przymusowe bez wynagrodzenia. Umorzenie nieodpłatne jest bowiem zawsze możliwe za zgodą współnika (art. 199 § 3 kodeksu).

W przypadku spółki akcyjnej odpłatne musi być także umorzenie „automatyczne”. Taki wniosek wynika z faktu zastosowania do tego umorzenia przepisów o umorzeniu przymusowym (art. 359 § 6 zd. 2). Nie wydaje się, by było to właściwe rozwiązanie. Sądzę, że powinna istnieć możliwość przyjęcia w statucie rozwiązania przewidującego, że w razie zaistnienia określonego zdarzenia (np. straty) akcje ulegają umorzeniu bez wynagrodzenia.

16. Szczególny rodzaj ekwiwalentu za umorzenie akcji stanowiła, przewidziana w art. 364 k.h. możliwość wydawania tzw. akcji użytkowych. Ich status prawny był źródłem różnych wątpliwości w praktyce i doktrynie⁴⁴. Kodeks zastępuje akcje użytkowe „świadczeniami użytkowymi” (art. 361), nadając im wszakże zupełnie inny charakter prawny. Nie mają one już, nawet ułomnego, statusu akcji, lecz są obligacyjnym tytułem do uczestniczenia na równi z akcjami w zysku spółki przeznaczonym dla akcjonariuszy (dywidenda) oraz w nadwyżce majątku spółki, pozostałej po pokryciu wartości nominalnej akcji, jeżeli statut nie stanowi inaczej. To ostatnie zastrzeżenie odnosi się, jak należy sądzić, tylko do zakresu uczestniczenia przez uprawnionych ze świadectw użytkowych w zysku i podziale majątku (może on zostać – w stosunku do przewidzianego w art. 361 § 2 – ograniczony lub rozszerzony). Nie jest natomiast dopuszczalne, ze względu na kategoryczne brzmienie § 3 art. 361, przyznanie uprawnionym innych praw udziałowych, czy to majątkowych, czy to osobistych⁴⁵.

---

⁴⁴ Zob. np. S. Sołtysiński, A. Szajkowski, J. Szwaja, *Kodeks ...*, t. 2, s. 527; W. Pyziół, A. Szumański, I. Weiss, *Prawo...*, s. 528.

⁴⁵ Tak też R. Czerniawski, *Kodeks*, s. 231.

17. Kodeks wypowiedza się, tak jak i k.h., o nabywaniu przez spółkę własnych udziałów (akcji) w celu umorzenia⁴⁶. Celem odnośnego uregulowania jest przede wszystkim jednoznaczne stwierdzenie dopuszczalności nabywania przez spółkę własnych udziałów (akcji), jeżeli celem tego nabycia jest umorzenie, jak i określenie reżimu prawnego własnych udziałów (akcji). Muszą one zatem zostać ujawnione w bilansie w osobnej pozycji („udziały/akcje własne do zbycia” – art. 200 § 3, art. 363 § 6 kodeksu) oraz podlegają obowiązkowemu umorzeniu, jeżeli nie zostały zbyte w ciągu roku (a w przypadku spółki akcyjnej w ciągu dwóch lat⁴⁷) od dnia nabycia ich przez spółkę (art. 200 § 2, art. 363 § 4 i 5 kodeksu). Odnotować wypada, że obowiązek ten w przypadku spółki akcyjnej – jeżeli akcje własne nie zostały zbyte w wyznaczonym terminie – spoczywa na zarządzie, który „dokona niezwłocznego umorzenia bez zwoływania walnego zgromadzenia”.

---

⁴⁶ Aktualne pozostaną wątpliwości co do sposobu określenia przez spółkę iż nabycie udziałów/akcji następuje właśnie w celu umorzenia, por. np. Z.J. Roszewski, *Głosa do orzeczenia SN z dnia 6 października 1998 r. II CKN 291/98*, „Prawo Spółek” 1999, s. 6, s. 55. Nie ulega natomiast wątpliwości, że do umorzenia prowadzi umowa między spółką a wspólnikiem/akcjonariuszem, zob. też orzeczenie SN z dnia 6 października 1998 r. II CKN 291/98, OSN 1999, z. 4, poz. 73; głosa częściowo aprobująca: Z.J. Roszewski, „Prawo Spółek” 1999, z. 6, poz. 55; zob. jednak głosa M. Litwiskiej do wyroku SN z dnia 9 stycznia 1998 r. III CKN 302/97, „Przegląd Prawa Handlowego” 1998, z. 11, s. 42.

⁴⁷ Kodeks dopuszcza (art. 363 § 4 zd. 2) pozostawanie w spółce akcji własnych (np. nabytych w celu umorzenia) przez okres dłuższy niż 2 lata, jeżeli ich wartość nie przekracza 10% kapitału zakładowego.